

Het gebruik van *dord* in een conflict tussen de kerk en de Fíanna

Naam: Buddy Laming

Studentnummer: 3483789

Studie: Taal- en Cultuurstudies (hoofdrichting Keltisch)

Begeleider: Prof. Dr. Peter Schrijver

Inleverdatum: 16 juli 2015

Plagiaatverklaring

16 juli 2015

Ik verklaar dat ik bij het schrijven van dit eindwerkstuk geen plagiaat heb gepleegd.

Buddy Laming

3483789

Inhoudsopgave

Inleiding	<i>Pagina 1</i>
Methodologische verantwoording	<i>Pagina 3</i>
De sociale positie van de Fíanna ten opzichte van de kerk	<i>Pagina 7</i>
Dord: geluid en context	<i>Pagina 9</i>
Dieren	<i>Pagina 9</i>
Mensen	<i>Pagina 12</i>
Goden en bovennatuurlijke wezens	<i>Pagina 25</i>
Verhalen uit de Finn-cyclus	<i>Pagina 26</i>
Conclusie	<i>Pagina 34</i>
Bibliografie	<i>Pagina 35</i>
Bijlage	<i>Pagina 40</i>
Tabel 1	<i>Pagina 41</i>
Tabel 2	<i>Pagina 43</i>

Inleiding

‘Luin oc elaib ungi oc dírnaib

Crotha ban n-athech oc ródaib ríгнаib

Ríg oc Domnall dord oc aidbse

*Adand oc caindill calg oc mo chailg-se*¹

Het bovenstaande gedicht is geschreven door één van de eerste Ierse dichters die in het Iers schreef, Colmán mac Lénéni. Hij schreef dit gedicht in het jaar 565², over koning Domnall mac Muirchertaig. In het gedicht worden lelijke, of minder mooie dingen, tegenover prachtige dingen gezet. Zo wordt *dord*, ‘brommen’ of ‘zoemen’, tegenover *aidbse*, koormuziek, gezet.³ Dit is de eerste bekende tekst waarin het woord *dord* gebruikt wordt. Meteen wordt bekendgemaakt dat het hier gaat om een geluid dat volgens de schrijver minder mooi is dan koormuziek.

Het woord *dord* komt regelmatig voor in teksten waarin de Fíanna een rol spelen. Deze personen werden door de kerk vaak gezien als onafhankelijke, landloze, ongetrouwde jonge mannen die zichzelf openstelden voor oorlog, jagen en zich buiten voortplanten, bijvoorbeeld in de bossen.⁴ In sommige gevallen wordt zelfs beweerd dat de Fíanna weerwolven zouden zijn.⁵

De tekst van Colmán mac Lénéni doet vermoeden dat er een contrast bestaat tussen de kerk en een andere partij, waarschijnlijk de Fíanna, en dat het woord *dord* onder andere gebruikt wordt om dit contrast aan te geven wanneer het om geluid gaat. Daarom richt dit eindwerkstuk zich op de rol van het woord *dord*, in het contrast dat geschetst wordt tussen de kerk en de Fíanna. Hierbij wordt ook gekeken naar een viertal aanverwante woorden, namelijk: *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord*.

¹ Thurneysen 1933: 198.

² Oxford Concise Companion to Irish Literature

³ Thurneysen 1933: 198.

⁴ McCone 1990: 210.

⁵ McCone 1990: 213.

De onderzoeksvraag die centraal zal staan in dit onderzoek is daarom: Wordt *dord* gebruikt in een context waarin het leven van de Fíanna wordt gecontrasteerd met de kerk?

Om tot een goede conclusie te komen worden de volgende deelvragen beantwoord:

- 1) Wat is de sociale positie van de Fíanna ten opzichte van de kerk?
- 2) Door wie of wat worden de geluiden die aangeduid worden met *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* geproduceerd, en in welke sociale context gebeurt dit?

Methodologische verantwoording

Dit is een historisch-letterkundig onderzoek waarin gekeken wordt naar de rol die gespeeld wordt door de term *dord*, en de aanverwante termen *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* in de middeleeuws Ierse literatuur.

Om deze rol te bepalen is er een corpus gemaakt van verschillende Oud- en Middeliere teksten. Dit corpus is gevormd door de verwijzingen naar deze woorden op te zoeken in *The Dictionary of the Irish Language* (hierna afgekort als DIL) en zodoende de verschillende teksten waarin deze woorden worden gebruikt te achterhalen. Er is voor gekozen om niet te kijken naar een aantal afleidingen zoals *dordán* of *dordánach* (mompelen of klagen), om de grootte van dit eindwerkstuk te beperken. In dit vooronderzoek zijn in totaal vierentwintig teksten gevonden waarin deze termen voorkomen. Deze teksten, en de bronnen waaruit zij afkomstig zijn, zijn als volgt, in chronologische volgorde:

Gedicht van Colmán mac Lénini (6e eeuw), uit: Thurneysen, Rudolf, ‘Colmán mac Lénini und Senchán Torpéist’, *Zeitschrift für celtische Philologie* 19 (1933): 193–209;

Sanas Cormaic (9e eeuw), uit: Meyer, Kuno (ed.), ‘Sanas Cormaic. An Old-Irish glossary compiled by Cormac úa Cuilennáin, king-bishop of Cashel in the tenth century’, in: Bergin, Osborn, R. I. Best, Kuno en Meyer, and J. G. O’Keeffe (eds.), *Anecdota from Irish manuscripts*, vol. 4 (Halle en Dublin, 1912) 1–128, i–xix;

Een fragment uit Ierse annalen, gekopieerd door Dubhaltach Mac Fírbisigh (910), O’Donovan, John, *Annals of Ireland: three fragments* (Dublin 1860);

Het Oud Ierse gedicht *Summer has come*⁶ (10^e eeuw), uit: Meyer, Kuno, *Four Old-Irish songs of summer and winter* (Londen 1903) en Meyer, Kuno, *Selections from ancient Irish poetry* (Londen 1911);

Esnada tige Buchet (10^e eeuw), uit: Byrnes, Michael, ‘A new edition of *Esnada Tige Buchet*’, in: Wiley, Dan M., *Essays on the early Irish king tales* (Dublin 2008) 91–103;

Saltair na Rann (10e eeuw), Greene, David, *Saltair na Rann*, Online: School of Celtic Studies (Dublin 2007);

⁶ Er wordt in de editie van dit gedicht helaas geen Ierse titel gegeven.

In tenga bithnua (10e eeuw), Stokes, Whitley, ‘The evernew tongue’, *Ériu* 2 (1905) 96–162 en Dottin, Georges, ‘Le *Teanga bithnua* du manuscrit de Rennes’, *Revue Celtique* 24 (1903) 365–403;

De *Recension I* versie van het verhaal *Táin Bó Cúailnge* (11e eeuw) uit: O’Rahilly, Cecile, *Táin Bó Cúailnge: from the Book of Leinster*, Irish Texts Society 49 (Dublin 1967);

De *Lebor Laignech*, the book of Leinster, hierna vermeld als *Lebor Laignech* of LL, versie van het verhaal *Táin Bó Cúailnge* (11^e eeuw), uit: O’Rahilly, Cecile, *Táin Bó Cúailnge: from the Book of Leinster*, Irish Texts Society 49 (Dublin 1967);

Gedichten van Flann Mainistrech uit *Lebor Laignech* (11^e eeuw), uit: MacNeill, John, ‘Poems by Flann Mainistrech on the dynasties of Ailech, Mide and Brega’, *Archivium Hibernicum* 2 (1913): 37–99;

Een aantal dindshenchas verhalen bijeengebracht in o.a. ‘*The Prose Tales from the Rennes Dindshenchas* (12 eeuw), uit: Stokes, Whitley, ‘The prose tales in the Rennes dindshenchas’, *Revue Celtique* 16 (1895): 31–83, 135–167, 269–312, 468;

Togail Bruidne Da Choca (12^e eeuw), uit: Stokes, Whitley, ‘Da Choca’s hostel’, *Revue Celtique* 21 (1900) 149–165, 312–327, 388–402;

Longes mac n-Uislenn (12^e eeuw), uit Hull, Vernam, *Longes mac n-Uislenn: The exile of the sons of Uisliu*, The Modern Language Association of America 16, (New York 1949);

Accalam na Senórach (Eind 12e of begin 13e eeuw), uit O’Grady, Standish Hayes, *Silva Gadelica*, 2 vols (London 1892) en Dooley, Ann, and Harry Roe, *Tales of the elders of Ireland*, Oxford’s World Classics (Oxford 1999);

Scél na Fír Flatha, Echtra Cormaic i Tír Tairngiri, ocus Ceart Claidib Cormaic (14 eeuw), uit: Stokes, Whitley, ‘The Irish ordeals, Cormac’s adventure in the Land of Promise, and the decision as to Cormac’s sword’, in: Windisch, Ernst, and Whitley Stokes (eds.), *Irische Texte mit Wörterbuch*, 4 vols, vol. 3:1 (Leipzig, 1891) 183–221;

Een kwatrijn uit het manuscript *Brussels MS 5057-59* (eind 14^e eeuw), uit: Meyer, Kuno, ‘Irish Quatrains (Mitteilungen aus irischen Handschriften)’, *Zeitschrift für Celtische Philologie* 1 (1897) 455-457;

Cath Almaine (1397), uit: Stokes, Whitley, 'The battle of Allen', *Revue Celtique* 24 (1903) 41–70, 446;

Het evangelie van Paulus en Petrus uit *Leabhar Breac*, The speckled book, hierna vermeld als *Leabhar Breac* of LB (15e eeuw), uit: Atkinson, Robert, *The passions and the homilies from Leabhar Breac: text, translation and glossary*, Todd Lecture Series 2 (Dublin 1887);

Bruidhean Chaorthainn (1603), uit: Pearse, Padraic, *Bruidhean Chaorthainn: sgéal fiannaidh-eachta* (Dublin 1908) en Joyce, P. W., *Old Celtic romances* (London 1907);

Duanaire Finn (17e eeuw), uit: Murphy, Gerard, *Duanaire Finn: The book of the lays of Fionn*, 3 vols, Irish Texts Society 28 (Londen 1933);

Faghail craoibhe Chormaic mhic Airt (17e eeuw), uit: : O'Grady, Standish Hayes, *Toruigheacht Dhiarmuda agus Ghrainne; or, the pursuit after Diarmuid O'Duibhne, and Grainne, the daughter of Cormac Mac Airt, King of Ireland in the third century*, Transactions of the Ossianic Society 3 (Dublin 1857). 212–229;

Tóraigeacht an Ghiolla Dheacair (1630), uit: O'Grady, Standish Hayes, *Toruigheacht Dhiarmuda agus Ghrainne; or, the pursuit after Diarmuid O'Duibhne, and Grainne, the daughter of Cormac Mac Airt, King of Ireland in the third century*, Transactions of the Ossianic Society 3 (Dublin 1857). 212–229;

Trí bior-ghaoithe an bháis (1631), uit: Atkinson, Robert, *Trí bior-ghaoithe an bháis ('The three shafts of death')* of Rev. Geoffrey Keating, Irish Manuscript Series 2.1 (Dublin 1890);

Betha Beraig (mid 17e eeuw), uit: Plummer, Charles (red.), *Bethada náem nÉirenn: Lives of the Irish saints*, 2 vols (Oxford 1922);

Buile Shuibhne (1671), uit: O'Keeffe, J. G., *Buile Suibhne: The Frenzy of Suibhne. Being the adventures of Suibhne Geilt: a Middle Irish romance*, Irish Texts Society 12 (London 1913).

Deze teksten zijn geselecteerd voor dit onderzoek omdat zij minstens één passage bevatten waarin *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* of *comdord* gebruikt wordt. Daarnaast zijn er van al deze teksten betrouwbare edities en vertalingen beschikbaar, en de meeste hiervan ook digitaal te verkrijgen. Omdat ik het Iers niet machtig ben gebruik ik de vertalingen die te vinden zijn in bovenstaande edities.

In de edities en vertalingen die digitaal beschikbaar zijn wordt gezocht op de termen *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* en de verschillende spellingsvarianties daarop die aangegeven worden in DIL. Wanneer er van een bepaalde tekst geen digitale versie bestaat wordt er in fysieke kopieën gezocht naar de pagina en/of regelnummers die aangegeven staan in DIL.

Het thema van dit werkstuk past in het debat tussen de nativists en de anti-nativists over de christelijke of pre-christelijke origines van sommige Ierse teksten. Van 1930 tot ongeveer 1960 namen een aantal geleerden een nativistische houding aan. Schrijvers als Myles Dillon en Thomas O’Rahilly geloofden dat de literatuur resten bevat van een paganistische wereld, en dat daarin de oude gebruiken bewaard zijn gebleven. Volgens hen waren de monniken erg conservatief, en probeerden zij de rijke geschiedenis zo accuraat mogelijk op te schrijven.⁷ Hiertegenover staan anti-nativistische schrijvers als Kim McCone, die later hun kritiek op de nativisten uitten in de jaren ’80 en ’90.⁸ McCone vond juist dat de opgeschreven teksten een product waren van hun tijd, en noemt de teksten zelfs ‘*textual omelettes*’. De teksten zijn een mengeling geworden van paganistische en christelijke elementen, die nu van elkaar zijn te scheiden. Geleerden als McCone vragen zich af hoe het mogelijk is dat alle informatie over het paganistische leven in middeleeuws Ierland correct is opgeschreven, als de personen die het op hebben geschreven het waarschijnlijk zelf niet helemaal goed begrepen.⁹

De sociale positie van de Fíanna ten opzichte van de kerk

⁷ McCone 1990: 8.

⁸ Wooding 2009: 71.

⁹ McCone 1990: 13.

DIL geeft voor het woord *Fían* de volgende betekenis: ‘a band of warriors on the warpath; a band of roving men whose principal occupations were hunting and war, also a troop of professional fighting-men under a leader’. Deze *Fíanna* waren mannen die zich buiten de *túath*, de maatschappij, bevonden. De meeste *Fíanna* bleven een aantal jaar bij zo’n groep, voordat zij zich weer bij de maatschappij voegden. Sommige mannen bleven om verschillende redenen langer bij de *Fíanna*. De mannen die zich bij de *Fíanna* voegden waren over het algemeen kinderen van koningen of andere nobele lieden.¹⁰ Alle *Fíanna* waren clanloos, wat ervoor zorgde dat zij elkaar konden zien als enige verwanten. Ook had dit als gevolg dat hun daden geen invloed hadden op de eer van hun echte verwanten, die zich nog wel binnen de maatschappij bevonden.¹¹

De *Fíanna* waren vooral jonge mannen. Dit kwam doordat er een minimum leeftijd van 20 jaar verbonden was aan het lid worden van een *túath*. Omdat veel jongens tussen hun 14^e en 17^e levensjaar klaar waren met hun ambtstermijn als pleegkind, hadden zij tijd over om zich bij de *Fíanna* te voegen. Voor de leden van de *túath* was dit ook handig, aangezien hun kinderen nu de mogelijkheid hadden om te leren jagen en te vechten, en hun wilde haren kwijt konden. Daarnaast hadden zij ook een groep krijgers die rondom de *túath* leefden, en vijandige aanvallen tegen konden houden.¹²

De mening van de kerk over de *Fíanna* was niet bijzonder positief. Zij worden door de monniken beschreven als onafhankelijke, landloze en ongetrouwde jonge mannen die vooral bezig zijn met het voeren van oorlog, jagen en er een promiscue seksleven op nahouden.¹³ Daarnaast wordt er in de tekst *Togail Bruidne Da Derga* zelfs gesproken over krijgers die zich bezighouden met *oc fáelad* oftewel ‘wolfing’. Dat wil zeggen dat zij de gedaante van een wolf aannamen. Een ander voorbeeld hiervan is een passage over Laignech Fáelad in de tekst *Cóir Anmann*, waarin de volgende regel staat: ‘He was a man who used to go wolfing (*fri Fáelad*), i.e. into wolf-shapes (*i conrehtaib*), i.e. into shapes of wolves (*a rechtaib na mac*

¹⁰ McCone 1986: 8.

¹¹ McCone 1986: 11.

¹² McCone 1986: 15.

¹³ McCone 1990: 210.

tíre) he used to go and his offspring used to go after him, and they used to kill the herds after the fashion of wolves (*fo bés na mac tíre*).¹⁴

Tenslotte kregen de Fíanna ook bijnamen, zoals de ‘*sons of death*’ door hun wilde gedrag. Dit wordt beschreven in het 8ste eeuwse leven van St. Brigit. Wanneer deze weigerde om haar zegen te geven aan een onvruchtbare Fíanna koningin¹⁵ geeft zij als reden: “*because all the men of the Túath serve God and all pray to the Father. However, the sons of kings are serpents and sons of bloodletting and sons of death except for a few chosen by God.*”¹⁶

¹⁴ McCone 1990: 213.

¹⁵ In zeldzame gevallen werden vrouwen ook toegelaten tot de Fíanna

¹⁶ McCone 1990: 219.

Dord: geluid en context

De hoofdvraag van dit onderzoek is: Welke rol spelen de woorden *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* in de middeleeuws Ierse literatuur? Voordat deze vraag beantwoord kan worden moet er eerst gekeken worden naar wie of wat de geluiden die met *dord* en aanverwante woorden aangegeven worden produceerden en in welke sociale context dit gebeurde. Daarom zullen diegenen die in de verschillende teksten het geluid produceren in dit hoofdstuk centraal staan, evenals de sociale context waarin zij zich bevinden in het verhaal.

In totaal worden de woorden die centraal staan in dit onderzoek vijfenveertig keer gebruikt in het corpus dat voor dit onderzoek gebruikt is. De passages waarin de woorden *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* gebruikt worden zullen in dit hoofdstuk onderverdeeld worden in de volgende categoriën: dieren, mensen, Goden en bovennatuurlijke wezens en Fíanna.

Dieren

Sanas Cormaic (9^e eeuw)

De volgende tekst die behandeld zal worden is *Sanas Cormaic*, een verklarende woordenlijst van Cormac mac Cuillennáin uit de 9^e eeuw. Bij de beschrijving van het woord *fothond* staat de volgende regel: ***andord rla imhain aui***.¹⁷ Dit heeft O'Donovan vertaald als: **strain** of the swan dear to the ear.¹⁸

De vertaling van *andord* is in deze passage vergelijkbaar met de vertaling van *dord*, in het 10e eeuwse gedicht *Summer has come*. Beiden geven een serie melodieuze klanken aan, die als erg mooi beschouwd worden door de schrijver. Het geluid wordt hier door een zwaan geproduceerd. In deze tekst wordt het woord gebruikt om aan te geven dat het geluid fijn is om aan te horen.

¹⁷ Meyer 1912: 81.

¹⁸ Meyer 1912: 81.

Summer has come (10^e eeuw)

In dit Oud-Ierse gedicht, vertaald door Kuno Meyer, wordt de komst van de zomer gevierd. De schrijver van het gedicht vertelt over al het moois dat de zomer te bieden heeft. In deze tekst staat de regel: *Canaid lon dron dord*¹⁹. Deze regel wordt vertaald als: The blackbird sings a loud **strain**.²⁰ In deze tekst wordt *dord* vertaald als *strain*, een melodie. Uit de context van het gedicht is op te maken dat het geluid hier gemaakt wordt door een merel, en zou dus ook vertaald kunnen worden met ‘getjilp’ of ‘gekwetter’. Het doel van het luide gezang van deze vogel is om aan te geven dat dit één van de mooiste dingen is van de zomer. De merel wordt vaak gebruikt in de vroeg-Ierse natuurpoëzie. Dit kan gelinkt worden met de Fíanna, omdat ook zij, zoals te lezen is het vorige hoofdstuk, vaak in de natuur/wildernis geplaatst worden.

Táin Bó Cúailnge (11e eeuw)

Van deze tekst zijn twee versies beschikbaar, namelijk *Recension I: Lebor na hUidre* (The Book of the Dun Cow) en *Recension II: Lebor Laignech* (The Book of Leinster). De term *dord* wordt in deze tekst gebruikt in een zin die begint op regel 1328 van de versie van dit verhaal uit *The Book of Leinster*. Deze zin luidt:

*Ba do búadaib Duind Chúalnge **cran-dord** dogníd cacha nóna ic tiachtain ar ammus a lis & a léis & a machaid, ba léor cóil & airfíti dond fir i túasciurd & i ndesciurd & in n-etermedón tríchait: chét Cúalnge uili in crandord dogníd cacha nóna ic tiachtain dó ar ammus a liss & a léis & a machaid.*²¹

Dit heeft O’Rahilly als volgt naar het Engels vertaald:

It was one of his [Donn, de stier van Cooley] virtues that each evening as he came to his byre and his shed and his haggard, he used to make **a musical lowing** which was

¹⁹ Meyer 1903: ?.

²⁰ Meyer 1911: 54.

²¹ O’Rahilly 1976: 36.

enough melody and delight for a man in the north and in the south and in the middle of the district of Cúailnge.²²

Het gebrul wordt één van de triomfen van Donn, de stier van Cooley, genoemd. Het verschil met de vorige twee teksten is dat er niet gesproken wordt over het melodieuze gezang van een vogel, maar het gebrul van een stier. Het wordt wel gebruikt om aan te geven dat ook dit dier een geluid maakt dat door mensen beschouwd wordt als prachtig en melodieus.

Wat opvalt is dat hier een samenstelling van de woorden *crann* en *dord* wordt gebruikt, iets dat normaal gesproken gebruikt wordt wanneer men over houten voorwerpen spreekt. Voorbeelden hiervan zijn *crann ga*,²³ de schacht van een speer, en *crann caingi*,²⁴ de rails van een altaar. Beiden zijn voorwerpen die doorgaans van hout gemaakt zijn. Het is interessant om verder te onderzoeken waarom hier *crann* wordt gebruikt als prefix om het geluid dat de stier maakt te beschrijven. Wellicht is het geluid dat hij maakt enigszins vergelijkbaar met het kraken van hout?

Tóraigecht an Ghiolla Dheacair (1630)

In deze tekst, ook bekend als ‘the pursuit of the Gilla Decair and his horse’, spreekt de schrijver over *dórd bech*²⁵, ‘the **hum** of bees’²⁶, oftewel het gezoem van bijen. De schrijver beschrijft alleen dat het personage het geluid dat de bijen maken hoort, maar deze lijken geen invloed te hebben op het verhaal of op de keuzes van het karakter.

Buile Shuibhne (1671)

De eerste keer dat dit woord voorkomt is in paragraaf 23 van het verhaal en bevindt het zich in de volgende regel: *Dord daimh dhítreibhe ós aille bios a Siodhmuine Glinne*²⁷. Deze regel is op de volgende manier vertaald door John O’Keeffe: **The belling** of the stag of the desert above the cliffs of Siodhmuine Glinne²⁸. In de regel die hierop volgt vertelt de hoofdpersoon

²² O’Rahilly 1976: 174.

²³ O’Clery 1879: 381.

²⁴ O’Clery 1879: 391.

²⁵ O’Grady, volume 1, 1892: 266

²⁶ O’Grady, volume 2, 1982: 301

²⁷ O’Keeffe 1913: 34

²⁸ O’Keeffe 191: 35

uit het verhaal, Suibhne, dat er geen enkel ander geluid ter wereld zo bevallig in zijn ziel weerklinkt. Het geluid in deze passage wordt dus gemaakt door een mannelijk hert, en het wordt prachtig gevonden door Suibhne, een man die evenals de Fíanna in de wildernis leeft. Daarnaast is deze man ook gek geworden, na een aanvaring met een priester. Het is dus een geluid dat als mooi wordt beschouwd, maar wel door een gek persoon die al een hele tijd buiten de beschaafde maatschappij leeft.

De tweede keer dat *dord* voorkomt in dit verhaal is in paragraaf 83. Deze paragraaf bevat de volgende regel: *dordán doimh ar doinn*²⁹, dat, wederom door O’Keeffe, vertaald is als: **The belling** of a stag in a storm.³⁰ Wederom het geluid van een mannelijk hert, in de storm, een ander natuurfenomeen. Ook hier spreekt Suibhne, de wilde gek, over een geluid dat hij graag hoort.

Deze geluiden gemaakt door dieren hebben allemaal een sterke link met de Fíanna, omdat ook zij zich bevinden in de wilde natuur. Er wordt gesproken over prachtige geluiden in de oudere teksten. In de latere tekst *Buile Suibhne* wordt verteld dat de hoofdpersoon, een vervloekte man die in de wildernis moet leven, de geluiden graag hoort. Suibhne vertoont veel overeenkomsten met de Fíanna, namelijk dat hij in de wildernis leeft, en dat de kerkelijke gemeenschap niet gelukkig is met hem.

Mensen

Esnada tige Buchet (10^e eeuw)

Esnada tige Buchet, Songs of the House of Buchet, is een 10^e eeuwse tekst uit de Koningscyclus. Deze tekst komt voor in vijf verschillende manuscripten, namelijk: *The Book of Leinster*, *The Yellow Book of Lecan*, Rawlinson B 502, Rawlinson B 512, en MS 1319 uit Dublin Trinity College. De term *andord* komt voor in de versies uit *The Yellow Book of Lecan* en in Rawlinson B 502. De volgende passage is afkomstig uit een editie van het verhaal uit Rawlinson B 502.

²⁹ O’Keeffe 1913: 152

³⁰ O’Keeffe 1913: 153

*‘Esnad .L. ingen for lár in tige inna lennaib lígaidib ic airiuc thuile do oigidaib
Buchit. Ba cáin cuissech & dord & air-essnad na n- ócbud archena ic tuil menman
Buichit. Esnad in .L. cruitti fo suantraige coa talgud.’³¹*

De Engelse vertaling hiervan is:

‘The song of fifty girls on the floor of the house with their shining cloaks waiting on Buchet’s guests. Beautiful was the piping and **humming** and high-singing of the youths in addition at the desire of Buchet’s mind and the melody of the fifty harpers with their sleep inducing music for the soothing of the guests.’³²

Het geluid wordt in deze passage gemaakt door een groep jongelingen, zoals de Fíanna ook waren, en heeft als doel het vermaken van gasten in het huis van Buchet.

Saltair na Rann (10^e eeuw)

In deze psalter staan verschillende bijbelse teksten en gedichten. In twee van de teksten komt de term *fodord* voor. Het eerste gedicht waarin deze term gebruikt wordt is gedicht 30, waarin zich dit kwatrijn bevindt:

Dos-recht gorta garbda garg,

Dos-rort fri fodla fodard;

Rodas-orín oen choímsi oruth,

*Ro-lín torisi is derchaíniud.*³³

De vertaling van dit kwatrijn luidt:

Harsh rough famine came to them,

³¹ Byrnes 2008: 101.

³² Byrnes 2008: 103.

³³ Greene: regel 3398.

it mote them with **grumblings** about division;
a condition without sufficiency withered them,
sorrow and weeping filled them.³⁴

Dit is de eerste keer dat het woord *fodord* wordt gebruikt in dit hoofdstuk. *Fodord* bestaat uit de twee onderdelen *fo-*, wat zacht betekent, en *-dord*. Uit deze eerste passage wordt al meteen duidelijk dat dit woord gebruikt wordt om aan te duiden dat mensen aan het mopperen zijn, over hun slechte leefsituatie.

Dit blijkt ook uit de tweede passage uit deze tekst, dit maal een bijbelpassage over Moses en Aaron.

Ro oirdned Áróin in-sain

I saoerdóti in phopail;

Do-rairned díummus na mborb

*Ro airbered oech **fodord**.*³⁵

De vertaling hiervan is:

Aaron was ordained then
into the priesthood of the people;
the vanity of the proud was brought down,
every **murmur** was subdued.³⁶

³⁴ Greene: regel 3398.

³⁵ Greene: regel 4493.

³⁶ Greene: regel 4493.

Wederom wordt *fodord* gebruikt om geklaag aan te geven. Het Engelse woord ‘murmur’ kan vertaald worden als gemor, gemopper of binnensmonds praten. Beiden passages gaan over mensen die het niet eens zijn met een bepaalde situatie, zij het door honger of door jaloezie.

In tenga bithnua (10e of 11e eeuw)

In deze tekst staat het enige voorbeeld dat bekend is van het woord *comdord*.

‘*Curaidh inusi emion uí troighthi ar .l. an-airdi aein fhír díbocus ní-dúiscenn ní as-a-codlad íad acht anfad fargi nó-gáir catha **ocus donit comdhord ciúil** arn-éirgi as-a-codladh ocus soillsigit a-súile amal reitanna ac-réod ocus buaidhrit an-mhuir ré-silled a-súl co-tecait na-bledmhila a-tír cucu le-nert a-súl ocus ithit sin íad mar-biadh.*³⁷

Deze passage heeft Georges Dottin als volgt naar het Frans vertaald:

‘Les héros de l’île d’Emion ont cinquante-sept pieds de haut chacun et rien ne les éveille de leur sommeil sinon la tempête ou le cri du combat **et ils font un chant du basse** en se levant de leur sommeil et leurs yeux éclairent comme des étoiles en temps de gelée et ils troublent la mer par le clignement de leurs yeux jusqu’a ce que viennent les cétacés a terre vers eux par la force de leurs yeux et ils les mangent pour leur nourriture’.³⁸

Comdord wordt hier dus gebruikt om het ritmische lied van de helden van Emion te omschrijven, dat zij zingen in een diepe bas stem. Er wordt niet gesproken over hoe luisteraars dit lied ontvangen. Door het toevoegen van de prefix *com-*, dat ‘gezamenlijk’ betekent, wordt aangegeven dat het hier gaat om een geluid dat gemaakt wordt door een groep personen. Zoals later in dit hoofdstuk zal blijken is ook hier een link met de *Fíanna*, aangezien het hier gaat over een groep mensen die zich, al zingend, in de wildernis bevinden.

Gedichten van Flann Mainistrech (11^e eeuw)

In het manuscript *The Book of Leinster* staan onder andere een aantal gedichten van de dichter Flann Mainistrech. In zijn vijfde gedicht staat de volgende passage: *Cid arg Airgiall Dunchad*

³⁷ Dottin 1903: 380.

³⁸ Dottin 1903: 397.

*mace Ultan na orbbo Mael Duin dordmass rodciuir i nDun forglas Forgo*³⁹. Dit is vertaald door John MacNeil als: The Airgialla's champion, too, Dunchad son of Ultin in his homeland Mael Duin of the **fine deep voice** slew him in green Dun Forggo.⁴⁰ In deze tekst wordt *dord* gebruikt als bijnaam voor de held Mael Duin, aangezien hij blijkbaar een erg mooie diepe stem heeft. Ook Mael Duin heeft overeenkomsten met de Fíanna. Hij is de zoon van een *chieftain*, die zijn moeder, een non, verkracht heeft. Hier zien we de verwijzingen van de kerk, waarin zij de Fíanna beschuldigen van het hebben van een promiscue seksleven, weer naar voren komen.

Togail Bruidne Da Choca (12^e eeuw)

In dit verhaal over de vernietiging van Da Choca's herberg wordt twee maal het woord *andord* gebruikt om een geluid te beschrijven. De eerste keer dat het woord wordt gebruikt is in paragraaf 48, en volgt het de vraag van Cormac over wat voor geluid zij horen. Wat zij horen zijn de mannen uit Connacht die de herberg komen vernietigen. Deze passage luidt als volgt: *Is and isbert Amírgin: Andord fiansa for mach muine*.⁴¹ Dit heeft Stokes op de volgende manier vertaald: Then said Amírgin: the **low roar** for championship.⁴²

Andord wordt voor een tweede maal gebruikt in paragraaf 49, als alle krijgers paraat staan om zichzelf te verdedigen. Zodra de horde tegenstanders de herberg omsingeld heeft gebeurt het volgende: *Atnagat a n-andord n-eissib. Din-ruacht in rop ecail lind, ol Aimírgin*.⁴³ Dit is door Stokes vertaald als: They utter their **battle-cry**. "What we feared has reached us, says Amirgin."⁴⁴ Net als het geluid in de vorige passage is dit het gebrul van de krijgers en is het angstaanjagend om te horen voor Cormac, Amirgin en hun manschappen. Net als in voorgaande teksten zien we hier een link naar de negatieve kijk op de Fíanna. Het geluid wordt hier namelijk gemaakt door een grote groep bloeddorstige krijgers, die klaar staan om het gebouw, Cormaic en zijn vrienden met de grond gelijk te maken.

³⁹ MacNeil 1913: 71.

⁴⁰ MacNeil 1913: 76.

⁴¹ Stokes 1900: 320.

⁴² Stokes 1900: 321.

⁴³ Stokes 1900: 320.

⁴⁴ Stokes 1900: 321.

Longes mac n-Uislenn (12^e eeuw)

In dit verhaal over de zonen van Uisneach wordt *andord* maar liefst zes maal gebruikt in vier verschillende passages. De eerste passage waarin dit woord, twee maal, voorkomt begint op regel 100, en luidt als volgt: ‘*Fecht n-and didiu baí-seom int-í Noísi a óenur for dóe inna rrátha .i. ina Emna, oc andord. Ba bind immurgu a n-andord mac n-Usnig.*’⁴⁵ Vernam Hull heeft dit vertaald als: ‘On one occasion, then, the aforementioned Noisiu was alone on the rampart of the earthwork (that is, of Emain) singing in a **tenor (?) voice**. Melodious, however, was the **tenor (?) singing** of the Sons of Uisliu.’⁴⁶ Naast dat het geluid wordt omschreven als melodieus wordt er ook gezegd dat elke koe en elk dier dat het geluid hoort meer melk geeft. Het geluid wordt hier wederom gemaakt door een man, een krijger, en heeft invloed op beesten.

In de tweede passage komt *andord* ook twee maal voor. Deze passage begint op regel 123 van de tekst, en luidt als volgt: ‘*At-racht la sodain a andord n-ass. Amail ro-chúalatar Ulaid innunn in n-andord, at-raig cech fer díb di alailiu.*’⁴⁷ ‘Thereupon, his **tenor (?) song** arose from him. As the Ulstermen yonder heard his **tenor (?) song**, each man of them arose from the other.’⁴⁸ Het gaat hier wederom om het gezang van Noisiu, waarvan al bekend is dat het melodieus is. De tweede zin uit deze passage is op meerdere manieren te interpreteren. De eerste interpretatie is dat het gezang van Noisiu ervoor zorgt dat alle Ulstermannen van elkaar wegstappen, stoppen met vechten en een vredige houding tegenover elkaar aannemen. De reden hiervoor zou kunnen zijn zodat Noisiu en Deirdre makkelijk weg zouden kunnen glippen.

De tweede interpretatie is dat de Ulstermannen schrikken door het gezang van Noisiu en meteen opstaan, klaar om aan te vallen. Deze laatste interpretatie wordt ondersteund door een passage eerder in het verhaal, waar de Ulstermannen op gelijke wijze reageren wanneer zij de schreeuw van de, op dat moment nog, ongeboren Deirdre uit haar moeders baarmoeder horen galmen.⁴⁹ Deze tweede interpretatie zou ook logischer zijn als er gekeken wordt naar een link met de Fíanna, aangezien een geluid dat er voor zorgt dat mannen opstaan om te gaan vechten goed in dit beeld van onkerkelijke praktijken past.

⁴⁵ Hull 1949: 45.

⁴⁶ Hull 1949: 63.

⁴⁷ Hull 1949: 46.

⁴⁸ Hull 1949: 63.

⁴⁹ Hull 1949: 43.

In de derde passage komt *andord* slechts één maal voor, in regel 235 van kwatrijn g om precies te zijn. Dit kwatrijn luidt:

*‘Fogur tuinne toirm Noísi,
Ba céol bind a bith-chlóisi,
Coblach Arddáin ro-po maith,
Andord Aindli dia úar-baith’⁵⁰*

In het Engels is dit:

Noisiu’s voice [was like] the sound of a wave;
To hear him always was [like] melodious music.
The baritone of Arddan was good –
The tenor (?) song of Aindle [on his way] to his shieling^{51 52}.

Ook in deze passage gaat het over het gezang van één van Uisneach’s zoons. Wederom is er spraken van een melodieus gezang, en wordt er gesproken over geluiden die Deirdre prachtig vond.

In de laatste passage gaat het wederom over een tenor stem die graag gehoord wordt. Regel 251 geeft dit als volgt aan: *‘Inmain **andord** tria dub-ræd.’⁵³* Hull heeft deze regel als volgt vertaald: ‘Beloved [is] **the tenor (?) song** through a dark great wood.’⁵⁴ Het gaat nu niet zo zeer over het gezang van de zonen van Uisneach, maar over een tenor zang in het algemeen. Ook in deze passage is een duidelijke overeenkomst te vinden met de Fíanna, het geluid wordt namelijk geproduceerd in een groot donker woud, waar de Fíanna ook vaak te vinden waren.

Brussels MS 5057-59 (eind 14e eeuw)

In het Ierse manuscript Brussels MS 5057-59 staat het volgende Ierse gedicht.

⁵⁰ Hull 1949: 49.

⁵¹ Met Shieling wordt een hut of een verzameling hutten bedoeld.

⁵² Hull 1949: 67.

⁵³ Hull 1949: 49.

⁵⁴ Hull 1949: 67.

*Cid glic fri hailchi nara,
cid saer ac imirt bhéla,
cid binn a **dord** fri duana,
dochuala as borb nat légha.⁵⁵*

De vertaling hiervan is:

Though one be cunning at cold blocks of stone,
Though one be a master-wright at wielding the axe,
Though **sweet** his voice⁵⁶ in singing songs
I have heard he is dull who does not read.⁵⁷

Het gaat hier over een man met een mooie stem, maar ook al is hij nog zo sterk en weet hij zijn bijl goed te hanteren, hij is niet geletterd, zoals de monniken, en dus dom. In dit gedicht zijn duidelijke overeenkomsten met de Fíanna te vinden. De Fíanna staan ook bekend om hun krijgskunsten, maar zij staan buiten de maatschappij als wildemannen, en zijn dus ook niet geletterd.

Scél na Fír Flatha, Echtra Cormaic i Tír Tairngiri, ocus Ceart Claidib Cormaic (14 eeuw)

De titel van deze tekst betekent: *The story of the ordeals, Cormac's adventure in Tír Tairngiri, and the decision as to Cormac's sword* bestaat, zoals de titel aangeeft, eigenlijk uit drie verhalen. In de 52ste paragraaf van het eerste verhaal *Scél na Fír Flatha* wordt *dord* gebruikt

⁵⁵ Meyer 1899: 455.

⁵⁶ Letterlijk: Though sweet his *dord*.

⁵⁷ Idem.

in de volgende zin: *Canais int oglach **dord** cho cor cuir a suan*⁵⁸. De vertaling hiervan is: The warrior sang **a burden**⁵⁹ to him and put him to sleep.⁶⁰ In de paragraaf waaruit bovenstaande regel afkomstig is staat het geruststellen en het opknappen van de held Cormac centraal. Doordat de krijger hem in slaap zingt kan Cormac genieten van zijn verdiende rust. Ook in deze tekst is een overeenkomst te vinden met de Fíanna, daar het lied gezongen wordt door een krijger voor een andere krijger.

Cath Almaine (1397)

In kolom 939 van *Leabhar Buidhe Leacáin*, ook wel *The Yellow Book of Lecan* genoemd, begint een verhaal over een gevecht op de heuvel van Allen. Samen met het Brusselse manuscript *Brussels 5301-20* en het *Book of Fermoy* vormt *The Yellow Book of Lecan* de corpus van de editie die in 1903 door Whitley Stokes is gepubliceerd in de 24ste editie van *Revue Celtique*. In deze tekst wordt *dord Fíansa* twee maal door Stokes gebruikt in een nota, waarin hij aangeeft dat deze passages afkomstig zijn uit het Brusselse manuscript.

De eerste maal dat Stokes dit doet geeft hij de volgende Ierse zin: ‘*san tsup luachra F. go ccùala dano san tum luachra ba nesa dhô an **tord fiansa** ba binnc céolaib*’.⁶¹ De vertaling hiervan is: So then he heard in the clump of rushes that was next him a **dord Fíansa** that was the sweetest of melodies.⁶² Vanuit de bosjes komt een prachtig geluid. Het blijkt later in de tekst dat deze *dord Fíansa* gezongen wordt door het hoofd van Donn-Bó, één van de beste entertainers van heel Ierland. De link met de Fíanna is hier duidelijk, niet alleen door het gebruik van *dord Fíansa*, maar ook doordat het hoofd van de zanger, Donn-Bó, te vinden is in een bosje in de wildernis.

Het hoofd van Donn-Bó wordt meegenomen naar Murchad, de winnaar van het gevecht waar het in dit verhaal over gaat. Het hoofd wordt op een pilaar gezet, en er wordt verwacht dat deze de winnaars zal entertainen. Dit keer zingt Donn-Bó een triest lied, waardoor het volgende gebeurt: ‘*Impoighter a aighidh dono ocus attracht a **dord Fíansa** attruagh ar áird*

⁵⁸ Windisch 1988: 197.

⁵⁹ Met een Burden wordt doorgaans een Refrein of Chorus bedoeld.

⁶⁰ Windisch 1988: 215.

⁶¹ Stokes 1903: 58.

⁶² Stokes 1903: 59.

*go mbáttur uile ag cáoi ocus ag tuirsi.*⁶³ Dit heeft Stokes vertaald als: So his face is turned, and his plaintive **dord Fíansa** rose on high, so that all were wailing and sorrowing.⁶⁴

In deze passage is ook Donn-Bó de zanger, en wederom wordt er gezongen in een context die Fíanna waardig is: een grote groep krijgers die hun overwinning willen vieren.

Evangelie van Paulus en Petrus (15e eeuw)

In deze Ierse versie van het evangelie volgens Paulus en Petrus komt de term *fodord* één maal voor, namelijk op regel 1722 van deze tekst. Deze passage luidt als volgt:

*‘Aircbindig imorro na nlúdaide, 7 sacairt na ngennti, no-[f]ritbairtis doib, co r-tbodúscsat **fodord** in popuil i n-agaid na n-apstal, 7 ro-molsat in ni Simon di’úid i fbiadnaise Neir Césair.*⁶⁵

De vertaling van deze zin is:

‘But the leaders of the Jews and the priests of the Gentiles opposed them, and stirred up against the apostles **the murmur** of the people, and praised Simon Magus in the presence of Nero Caesar.’⁶⁶

Ook in deze passage wordt *fodord* vertaald met ‘murmur’, oftewel gemopper. Het Joodse volk en de heidenen zijn ongelukkig, en dat laten zij blijken door middel van hun gemopper. In deze tekst zien we dat er een duidelijk contrast is tussen de kerk en de heidenen, zoals de Fíanna ook gezien werden.

Trí bior-ghaoithe an bháis (1631)

Deze tekst is in 1631 geschreven door de Ierse theoloog, geschiedkundige en dichter Geoffrey Keating. In deze tekst reflecteert hij over de aard van leven en dood. Helaas is dit ook één van de teksten waar nog nooit een vertaling van gemaakt is. Maar, gelukkig heeft Robert Atkinson wel een woordenlijst toegevoegd waarin hij twee mogelijke vertalingen geeft voor het woord

⁶³ Stokes 1903: 62.

⁶⁴ Stokes 1903: 63.

⁶⁵ Atkinson, 1887: 89.

⁶⁶ Atkinson, 1887: 333.

fodord, namelijk ‘murmuring’, en ‘backbiting’.⁶⁷ In de voorgaande teksten is ‘murmuring’ al eerder gebruikt als vertaling, maar voor het eerst is hier het gebruik van ‘backbiting’ als vertaling te zien. Waar het eerst ging over mopperen en klagen, gaat het nu om iets van veel heftigere aard. Hiermee wordt namelijk bedoeld dat men vervelende dingen zegt over iemand anders, wat voor een negatief beeld van die persoon zorgt. Of hier een link is met de *Fíanna* is niet duidelijk te zeggen, aangezien er geen vertaling van deze tekst is, is het niet te zeggen wie het geluid maakt en met welk doel, anders dan iemand zwart maken.

Betha Beraig (midden 17e eeuw)

Deze tekst over het leven van de Heilige Berach is te vinden in *Bethada Náem nÉirenn*, oftewel ‘lives of Irish Saints’, een verzameling edities van heiligenlevens uit verschillende manuscripten. In de beschrijving over het leven van Sint Berach, uit het manuscript Royal Irish Academy Ms. 23 D 17, wordt de term *fodord* zes maal gebruikt. Dat gebeurt in onderstaande passage, nadat Dobtha, een voorvader van Berach, een profetie hoort van Sint Patrick.

“*Cíar bó faólidh dano Dobhtha don taircetal sin, ro ba bronach, & doróine fodhord mor fri patraicc. Asbert Patraic fri Dobhtha: ‘biaidh fodhord go brath it dhegaidh.’ Asbert Binén fri patraicc: ‘Is ar maith riot sa doróine Dobhtha an fodord.’ Asbert Patraicc: ‘madh Laoch nos cobhradh an fodhord, buaidh ngaisccidh fair; madh ben, son[as] cuiledh; madh cleirech, buaidh foghlama & crábaidh. Ocus dano ni racha Dobhtha don tsaoghal, go ro baistte an mac thairngertach é. Ocus rob a mór forbailte Dobhtha donní sin; ocus is on fodhord sin atá fodord muintire Beraigh anú; & is a maisi téitt doibh.’*”⁶⁸

De vertaling van deze passage luidt als volgt:

⁶⁷ Atkinson 1890: 375.

⁶⁸ Plummer, volume 1, 1922: 25.

“Although Dobtha was fain of this prophecy, he was sorrowful and **murmured** greatly against Patrick. Patrick said to Dobhta: ‘**Murmuring** shall follow thee till doom.’ Benén said to Patrick: ‘It was with good intent towards thee, that Dobtha **murmured**.’ Patrick said: ‘If it be a warrior (layman) that **murmur** helps (there shall be) pre-eminence of valour on him; if a woman, prosperity of storehouse; if a clerk, pre-eminence of learning and devotion. And moreover, Dobtha shall not depart this life till the child of promise has baptized him.’ Great was Dobtha’s joy thereat, and it is from this **murmur** that the **murmur** of Berach’s household (monastery) is derived to-day; and it is better and better that it turns out for them.’⁶⁹

In deze passage zien we dat *fodord* in de tekst zowel een positieve als een negatieve betekenis heeft. In eerste instantie wordt het negatief opgepakt door Patrick, die Dobtha vertelt dat zijn gemompel zijn einde zal zijn. Maar dan zegt Benén, dat Dobhta het goed bedoelde.

Vervolgens zegt Patrick dat dit gemompel er voor zal zorgen dat wat het kind uit de profetie ook zal zijn, dat hij of zij het goed zal hebben. Daarnaast wordt het duidelijk dat Berach, het kind uit de profetie, en zijn volgelingen bekend zullen gaan staan om het mompelen of fluisteren en dat zij het beter zullen hebben dan zij denken. Het mompelen wordt hier gedaan door verschillende personen. In eerste instantie gaat Patrick er van uit dat het iets slechts is, maar later blijkt dat het juist iets moois zou kunnen zijn, en onstaat er een kerkelijke orde die hierom bekend zal staan.

Buile Shuibhne (1671)

Dit verhaal over de waanzinnige koning Suibhne is het laatste verhaal dat bekeken is voor deze categorie. De term *fodord* komt hier één maal in voor, namelijk vlak nadat Suibhne een vrouw, die net zo gek is als hij, tegenkomt in het bos. Zij schrikken en vluchten van elkaar weg. Wanneer Suibhne zich bedenkt dat de vrouw die hij zag net als hij was, beklaat hij zich. Één van de dingen waar hij zich over beklaat is het volgende:

‘*Ní minic bhíos cumann trír*

*Gan duine do **fhodhord** dibh,*

⁶⁹ Plummer, volume 2, 1922: 24.

Droigni is drisi romc[h]oirb

*Conadh misi an fer **fodhoird***⁷⁰

De vertaling hiervan is:

Er is maar zelden een samenkomst van drie mensen
zonder dat ze één van hen achter zijn rug **belasteren**;
Bramen en doornen hebben mij gestoken
zodat ik de **belasterde** man ben.⁷¹

Suibhne vertelt hier over hoe er zelfs in een groep van drie altijd iemand zal zijn die belasterd wordt. Helaas voor Suibhne is hij, de rondrennende gek, nu die persoon. *Fodord* betekent in deze passage iets als ‘fluisteren over iemand, achter zijn rug om’. Deze term wordt hier niet gemaakt door een heidens figuur, maar wordt wel gebruikt om negatief te spreken over een wilde gek, om zo het ongenoegen over hem te uiten.

De mensen die deze geluiden maken hebben veel overeenkomsten met de Fíanna. Een aantal van hen zijn krijgers zoals de personen in de gedichten van Flann Mainistrech, en de personen in de verhalen *Togail Bruidne Da Choca* en *Scél na Fír Flatha*. Sommige krijgers bevinden zich zelfs in de wildernis, zoals in teksten *In tenga bithnua*, *Longes mac n-Uislenn*, *Brussels MS 5057-59* en *Cath Almaine*. In een enkel geval, in *Esnada tige Buchet*, wordt het geluid gemaakt door een groep jongeren. Deze geluiden worden allemaal beschreven met de woorden *(com)dord*, *andord* of *dord Fíansa*. Het woord *fodord* wordt ook gebruikt om een geluid gemaakt door mensen aan te geven, maar het gaat hierbij om een ander soort geluid. *Fodord* betekent namelijk iets als fluisteren, mopperen, klagen of belasteren. In deze teksten is dan ook geen overeenkomst te vinden tussen de maker van het geluid en de Fíanna. Alleen in de tekst *Buile Shuibhne*, zou er sprake kunnen zijn van een overeenkomst met de Fíanna, omdat het gaat over het belasteren van een gek die in de wildernis moet leven.

⁷⁰ O’Keeffe 1913: 108.

⁷¹ Vertaling door Peter Schrijver. Ontvangen per e-mail (18-05-2015).

Goden en bovennatuurlijke wezens

Tenga bithnua (10^e of 11^e eeuw)

In deze tekst wordt ‘*andord aingel*’⁷² genoemd wanneer de ‘steeds nieuwe tong’, een bijnaam voor de geest van de apostel Filippus, aan de Hebreëen vertelt waar het universum van gemaakt is. Dit is door Stokes vertaald als ‘*The chant of angels*’.⁷³ Daar engelen gezien worden als boodschappers van god is het aannemelijk dat hun gezang een prachtig geluid om te horen is. Deze tekst is één van de weinigen waar geen overeenkomsten te vinden zijn tussen de maker van het geluid en de Fíanna als heidens volk. Het gaat hier namelijk om engelen, die doorgaans een prominente rol spelen in het kerkelijke geloof.

Táin Bó Cúailnge (11e eeuw)

De tweede maal dat *dord* voorkomt in deze tekst is in regel 1820 van de versie uit *Recension I*, wanneer Lugh naar Cú Chulainn komt om hem te vertellen dat hij moet rusten om zijn wonden te genezen en dat Lugh zijn plek als waker over Ulster zal overnemen. De regel luidt als volgt: *Canaid a chéle fer-dord dó, contuli friss co n-accae nách crecht and ropo glan*⁷⁴. Dit wordt vertaald als: ‘Then he chanted **a low melody** to him which lulled him to sleep until Lug saw that every wound he bore was quite healed.’⁷⁵ Deze keer wordt de melodie gezongen door Lugh, een god en de vader van Cú Chulainn. In deze tekst is wel weer een overeenkomst te vinden tussen de zanger en de Fíanna, Lugh is dan wel een god, maar hij is ook een heidense god die zijn krachten gebruikt om een krijger te helpen.

The Prose Tales from the Rennes Dindshenchas (12e eeuw)

In deze tekst worden de oorsprong van verschillende plaatsen, hun tradities en de karakters die daarmee geassocieerd worden besproken. Het woord Dindshenchas betekent dan ook ‘traditionele kennis van plaatsen’. De reden waarom dit ook wel de *Rennes Dindshenchas*

⁷² Stokes 1905: 108.

⁷³ Stokes 1905: 109.

⁷⁴ O’Rahilly 1976: 65.

⁷⁵ O’Rahilly 1976: 183.

wordt genoemd is het gegeven dat dit handschrift zich in Rennes bevindt. In de 42ste paragraaf van deze tekst, in de dindshenchas van Waterford (Port Láirge) staat de volgende regel: *dord na murdachan*⁷⁶, wat door Whitley Stokes vertaald wordt als ‘**The burden** of the mermaids’.⁷⁷

Het is duidelijk dat het hier gaat om het geluid dat de zeemeerminnen produceren. Dat in dit fragment *dord* wederom gebruikt wordt om een prachtig geluid aan te geven wordt verderop in de tekst duidelijk, als er verteld wordt dat het lied van de zeemeerminnen een zeereiziger in slaap brengt. Dit insinueert dat het geluid dat gemaakt wordt rustgevend is of misschien zelfs wel lieflijk klinkt. Wat de zeereiziger echter niet weet is dat de zeemeerminnen minder lief zijn dan hun lied zou doen denken, zij scheuren namelijk op monsterlijke wijze de man aan stukken zodra hij slaapt.⁷⁸ Ook hier zijn weer overeenkomsten tussen de makers van het geluid en de Fíanna. Het betreft hier zeemeerminnen die zich buiten de beschaving bevinden, en die zich op bloeddorstige wijzen op beschaafde mannen storten zodra zij deze verleid hebben met hun lied.

Het geluid dat met *dord* of een aanverwant woordt wordt aangegeven wordt in totaal dus drie keer gemaakt door een bovennatuurlijk wezen, waaronder, twee maal door wezens die overeenkomen met de Fíanna, namelijk een heidense god en bloeddorstige zeemeerminnen. Het geluid wordt echter ook een keer geproduceerd door kerkelijke engelen, wat juist precies het tegenovergestelde is.

Verhalen uit de Finn-cyclus

In dit onderdeel van het hoofdstuk zullen de passages uit verhalen van de Finn-cyclus centraal staan. Deze verhalen worden apart genomen omdat de verhalen van deze cyclus een speciale band hebben met de Fíanna. Deze verhalen gaan namelijk over de Fíanna en hun leider Fionn mac Cumhaill.

⁷⁶ Stokes 1895: 433.

⁷⁷ Stokes 1895: 433.

⁷⁸ Stokes 1895: 434.

Ierse annalen (910)

In het jaar 1643 heeft Dubhaltach Mac Fírbisigh een drietal fragmenten uit Ierse annalen, gevonden in een Brussels manuscript, vertaald. Deze annalen bevatten teksten geschreven in de tijdspanne tussen de jaren 571 en 910⁷⁹. In één van deze fragmenten bevindt zich de volgende zinsnede: *an tórd Fíansa ba binne ceolaibh*⁸⁰, wat door Mac Fírbisigh vertaald is als a **Fenian melody** sweeter than any music⁸¹. *Dord Fíansa* wordt hier vertaald als zijnde een typische melodie die gemaakt wordt door het Feniaanse volk. In deze tekst wordt het geluid omschreven als ‘the most delightful and entrancing piping and music’.⁸² Dat het geluid gemaakt wordt door de Fíanna is duidelijk, maar er is hier nog geen negatief beeld van de kerk over hen te ontdekken.

Acallam na Senórach (Eind 12e / begin 13e eeuw)

Deze tekst is één van de belangrijkste narratieven uit de Finn cyclus. De titel wordt over het algemeen vertaald als *Colloquy with the Ancients* (De samenspraak van de Oude mannen), of *Tales of the Elders*. In deze tekst vertellen twee Fíanna krijgers verschillende verhalen aan de Ierse heilige Sint Patrick. In deze tekst staat de volgende zin: *Trí ceola ón trí ceola, ac rígaib seghda ar sodhain í ceol crot ceol timpán co mblaid, dórd Fir tuinne meic Troghain*.⁸³ De vertaling hiervan is: ‘Three sounds for the kings, blessed with great fortune, Sounds of harps and dulcimers, and the chanting of Fer Tuinne’.⁸⁴ In het verhaal wordt het geneurie van Fertuinne omschreven als één van de drie soorten muziek waar koningen graag naar luisteren.

Deze tekst bevat ook twee verschillende passages waarin *dord Fíansa* gebruikt wordt. De eerste keer dat er gesproken wordt over de *dord Fíansa* is wanneer er verteld wordt over hoe Caél onderweg is om de veeleisende Créde het hof te maken. Deze passage luidt als volgt: *Táncamar co dorús in tsída ocus do chansam in dórd Fíansa re crannaib ár sleg nur[ard] nórchráí. ocus do éirgedar ingena macdachta arsceimealbórdaib grianán*⁸⁵. De vertaling hiervan luidt: ‘We arrived at the door of the *síd* and sang **the chant of the Fían**, striking the

⁷⁹ O’Donovan 1860: 7.

⁸⁰ O’Donovan 1860: 46.

⁸¹ O’Donovan 1860: 45.

⁸² O’Donovan 1860: 45.

⁸³ O’Grady, volume 1, 1892: 104.

⁸⁴ Dooley & Roe, 1999: 16.

⁸⁵ O’Grady, volume 1, 1892: 111.

staffs of our tall, new, gold-socketed javelins. Then gentle, young, yellow-haired girls appeared on the roofs of the sunrooms.⁸⁶

Uit deze tekst blijkt dat het gezang van de krijgers wordt begeleid door een geluid dat zij produceren door met hun speren tegen elkaar of mogelijk op de grond te slaan. Daarnaast zorgt deze muziek er ook voor dat Créde naar buiten komt, samen met 150 andere jonge vrouwen om aan te horen waarom Caél en zijn vrienden daar zijn, wat er voor zorgt dat Caél haar hart voor zich kan winnen.⁸⁷ Het gaat hier dus om een groep Fíanna, die enigszins voldoen aan de beschrijving die door de kerk werd gegeven.

De tweede passage in *Acallam na Senórach* waar *dord Fíansa* in voorkomt beschrijft hoe er een grote groep mannen met paarse schilden en gouden speren, zoals die van de Fíanna, richting de tent van Sint Patrick komt. Hun leider komt de tent van Patrick binnen en betoont samen met zijn mannen eer aan de heilige. Wat hier op volgt is het volgende:

*Cid um a tánacais alé ar Pátraic. Fiannaigecht do b'áil dam d'foglaim a naeimchléiri. ór [do chuala] óclách do mhuintir Fhinn do [bheith i]t farradsa ocus do b'áil lem [foglaim] dúird Fíansa do dénam aige..*⁸⁸

Dit is door O'Grady vertaald als:

'Patrick pursued: "wherefore art thou come hither?" "It is the art and discipline of Fianry that I am fain to learn, holy cleric; for I have heard that in thy company is a warrior of Finn's people, and with him I would desire to study the **dord Fíansa**.'⁸⁹

In deze passage wordt niet verteld met wat voor een soort geluid we te maken hebben als de schrijver van de tekst het heeft over *dord Fíansa*. Het is echter wel aannemelijk dat het hier gaat om hetzelfde geluid dat de Feniaanse krijgers produceren onder begeleiding van het speergeluid, eerder in het verhaal. Het feit dat er een belangrijke reiziger, Bran de zoon van de koning van Munster,⁹⁰ speciaal naar Sint Patrick komt om de kunst van de *dord Fíansa* te leren van een Feniaanse krijger bewijst dat deze vorm van muziek en de effecten daarvan beschouwd werden als een status symbool. Wederom zijn hier geen negatieve connotaties te vinden tegenover de Fíanna.

⁸⁶ Dooley & Roe 1999: 24.

⁸⁷ Idem.

⁸⁸ O'Grady, volume 1, 1892: 113.

⁸⁹ O'Grady, volume 2, 1982: 123.

⁹⁰ O'Grady, volume 1, 1982: 113.

Deze tekst laat duidelijk de twee kanten zien van middeleeuws Ierland. Aan de ene kant heeft men de Fíanna, die de paganistische kant van Ierland laten zien. Aan de andere kant staat Sint Patrick, die het christelijke aspect van Ierland vertegenwoordigt. Er is echter geen kwaad bloed tussen beiden te vinden in deze tekst, zoals het eerste hoofdstuk over de Fíanna zou vermoeden.

Bruidhean Chaorthainn (1603)

In dit verhaal over hoe Finn in de val gelokt wordt in de Hal van de Lijsterbes, komt de term *dord Fíansa* meerdere malen voor. De eerste twee maal dat de term in deze tekst gebruikt wordt bevinden zich in de zelfde passage, namelijk de passage waarin Finn en zijn vrienden gevangen zitten. De vrienden van Finn zijn wanhopig, want zij zien hun toekomst niet positief in. Sommigen beginnen zelfs al te huilen. Finn vindt dit geen goede zaak, en besluit er iets van te zeggen in de volgende passage:

“*Sguirid, a Fíanna éireann,*” ar Fion, “*agus ná déanard mná caointe dib féin re huct bur mbáis; act gabard meanma agus misneac cugaid, agus seinnro an **Dord Fiann** dúnn go cumac ceol-binn mar oir-fidead roim an mbás.*”⁹¹

De Engelse vertaling hiervan is:

“But Finn again spoke and said— “It becomes us not, my friends, being heroes, to weep and wail like women, even though we are in danger of death; for tears and lamentations will avail us nothing. Let us rather sound the **Dord-Fian**, sweetly and plaintively, according to our wont, that it may be a comfort to us before we die.” So they ceased weeping, and, joining all together, they sounded the **Dord-Fian** in a slow, sad strain.”⁹²

De Feniaanse helden zijn verdrietig, maar Finn verteld hen dat zij niet moeten gaan huilen, maar dat zij beter in plaats daarvan een langzame, trieste versie van de *dord Fíansa* te horen kunnen brengen. De *dord Fíansa* wordt hier gebruikt door de krijgers om hun verdriet te vergeten, en om in hun muziek de steun te vinden die zij nodig hebben in een moeilijke tijd.

De *dord Fíansa* van Finn en zijn companen wordt opgevangen door Ficna en Innsa, de zoon en pleegzoon van Finn. Hoe zij hier op reageren wordt duidelijk in de volgende passage:

⁹¹ Pearse 1908: 17.

⁹² Joyce 1907: 196.

“Do gluaiseadar rómpa agus ní cian do chadar an tan do cualadar **an Dord Fiann** dá geinnm san mbruidin go cumac cealmar. “Is mait acatar ag an luct do-gni an ceal so, “ ar Inse mac Suibne Seilge. “Is doicte liom a beit go nolc aca, “ ar Fiacna, “dir is le linn dubacais nó dubroin is gnat leo an ceal so do seinnm.”⁹³

De Engelse vertaling hiervan is:

“As they came near to the palace, they marvelled to hear the loud, slow strains of the **Dord-Fian**; and Innsa exclaimed joyfully "Things go well with our friends, seeing that they are amusing themselves with the **Dord-Fian**!" But Ficna, who guessed more truly how things really stood, replied "It is my opinion, friend, that matters are not so pleasant with them as you think; for it is only in time of trouble or danger that Finn is wont to have the **Dord-Fian** sounded in a manner so slow and sad."⁹⁴

Innsa denkt in eerste instantie dat Finn en zijn mede-helden het goed getroffen hebben, maar al snel merkt Ficna op dat dat helemaal niet het geval is. In deze passage wordt duidelijk dat de *dord Fíansa* op verschillende manieren gebruikt kan worden, namelijk als een mooi lied waarvoor grote hoeveelheden meisjes naar buiten willen komen om ze aan te horen, maar ook in barre tijden wanneer de makers van dit geluid de wanhoop nabij zijn. Doordat de helden op zo een trieste en langzame toon zingen wordt het wel duidelijk voor Ficna en Innsa dat hun (pleeg)vader in de problemen zit, en dat zij hem moeten redden.

Duanaire Finn (17^e eeuw)

In *Duanaire Finn* staan verschillende gedichten over de held Finn. Twee van deze korte poëtische verhalen bevatten de term *dord Fíansa*. Het eerste gedicht waarin deze term voorkomt is lay drieënvijftig: *The Bell on Druim Deirg*, waarin Oisín de noten van een bel hoort, en verklaart dat er mooiere muziek was aldaar toen de Feniaanse krijgers daar nog jaagden.⁹⁵ De passage waarin *dord Fíansa* voorkomt luidt als volgt:

Faoídh cluig do-cúala a nDruim Dheirg

⁹³ Pearse 1908: 17.

⁹⁴ Joyce 1907: 197.

⁹⁵ Murphy 1933: xii.

Mar a ndendís in Fhían seilg

Binne liom ar tteacht ar slogh

*An dord Fíán ga ttinól*⁹⁶

Dit is door Gerard Murphy vertaald als:

The note of a bell have I heard in Druim Deirg

Where the Fian were wont to hunt;

More sweet to me, when our hosts had come,

Was the **Dord Fíán** gathering them.⁹⁷

De *Dord Fíán* wordt hier genoemd als één van de geluiden die Oisín mooier vond dan het geluid van de bel op Druim Deirg. Daarnaast wordt duidelijk dat de *dord Fíansa* onder andere gebruikt kon worden om de krijgers van de Fíanna te verzamelen. Hier is een duidelijk contrast te ontdekken tussen kerk en Fíanna. Namelijk het gezang van de Fíanna aan de ene kant, die door de heidense Oisín mooier wordt gevonden dan het geluid van de christelijke bel.

Dord Fíansa wordt een tweede en een derde maal gebruikt in lay zevenenvijftig: *The dialogue between Oisín and Patrick*, voor de eerste maal in paragraaf vijf. Deze luidt als volgt:

Do-chúal ceó l as fearr no an ceól

Ge mor mholus tú in chlíar

Sgalgarnach luin Leitreach Laoí

*'s a'faoídheadh do-níodh in Dord Fíán.*⁹⁸

⁹⁶ Murphy 1933: 178.

⁹⁷ Murphy 1933: 179.

⁹⁸ Murphy 1933: 204.

Murphy heeft dit vertaald als:

I have heard music better than their music,
Though you praise the clergy highly
The chatter of the blackbird of Leitir Laoi
And the sound made by the **Dord Fian**⁹⁹

In deze paragraaf wordt wederom duidelijk gemaakt dat wanneer men spreekt over de *dord Fíansa* dat het gaat om een prachtig geluid. Het wordt hier zelfs mooier bevonden, door een heidene weliswaar, dan de psalmen van de geestelijken.

De tweede maal dat *dord Fíansa* gebruikt wordt in dit gedicht is in paragraaf acht, deze luidt als volgt:

An úair do shuidhiodh Fionn ar cnoc
*Shinnti gan locht in **Dord Fían***
Chuireadh 'na ccodladh na sluaigh
*Mo-núar budh binne leó in chlíar*¹⁰⁰

Dit is door Murphy als volgt vertaald:

When Fionn took his seat on a hill
The **Dord Fionn** would be faultlessly sounded
It used to put men asleep:

⁹⁹ Murphy 1933: 205.

¹⁰⁰ Murphy 1933: 206.

alas! They would (now) find the clergy more musical.¹⁰¹

Er worden hier twee nieuwe eigenschappen van de *dord Fíansa* kenbaar gemaakt. Namelijk dat de tonen van de *dord Fíansa* foutloos zijn en dat mensen er door in slaap vallen.

Daarnaast spreekt de heidense persoon zich uit tegen de kerk. Vroeger luisterde men naar de *Dord Fíanna*, maar nu luistert men liever naar christelijke muziek.

Faghail craoibhe Chormaic mhic Airt (17e eeuw)

In dit verhaal, ook bekend als *How Cormac mac Airt got his branch*, spreekt de schrijver over *dórd siansach na Féinne*¹⁰², wat vertaald is als: the melodious **Dord Feinne**.¹⁰³ Hierbij staat in een voetnoot het volgende vermeld: Dord means a buzzing noise, or a hum, but the Dord Feinne was some peculiar instrument of music used by the Fenians.¹⁰⁴ Daarnaast wordt bekend gemaakt dat, in ieder geval volgens O'Grady, het geluid dat bekend staat als *dord Fíansa* afkomstig is van een Feniaans instrument.

In deze tekst wordt ook een duidelijk contrast geschept tussen de Fíanna en de kerk. Oisín vertelt dat zijn leven wel goed is nu hij zich in het gezelschap van de kerk bevindt, maar niets zal mooier zijn dan de tijd bij zijn geliefde Fíanna. Het eten is lekker, maar zal nooit zo heerlijk zijn als dat op de feesten van de Fíanna. De muziek is prima, maar niet zo prachtig als de *dord Fíansa*.

In de bijlage staat een duidelijk overzicht van wie ofwat de geluiden produceren en met welke woorden deze geluiden beschreven worden in tabel 1. In tabel 2 is een overzicht te vinden welke overeenkomsten met de Fíanna er te vinden zijn in de verschillende passages.

¹⁰¹ Murphy 1933: 207.

¹⁰² O'Grady 1857: 258.

¹⁰³ O'Grady 1857: 259.

¹⁰⁴ O'Grady 1857: 258.

Conclusie

De onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek is: wordt *dord* gebruikt in een context waarin het leven van de *fianna* wordt gecontrasteerd met de kerk? Om hier antwoord op te geven zijn er aan het begin van dit onderzoek twee deelvragen gesteld.

De eerste deelvraag was: Wat is de sociale positie van de *Fíanna* ten opzichte van de kerk? Deze vraag is in het eerste hoofdstuk van dit eindwerkstuk behandeld. Het beeld van *Fíanna* was zeer negatief in de ogen van de kerk. Volgens de geestelijken waren zij rovers, en wilde bloeddorstige krijgers. In sommige verhalen was er zelfs sprake van *Fíanna* die veranderden in wolven en als roedel aanvielen. De *Fíanna* plaatsten zich buiten de beschaafde maatschappij, en waren niet gezegend door God. Daarom kregen zij van Sint Brigit ook de bijnamen ‘serpentes’ en ‘Sons of Death’.

De tweede deelvraag was: Door wie of wat worden de geluiden die aangeduid worden met *dord*, *dord Fíansa*, *andord*, *fodord* en *comdord* geproduceerd, en in welke sociale context gebeurt dit? Deze vraag stond centraal in het tweede hoofdstuk van dit eindwerkstuk. In de bijlage is een tabel te vinden waarin te zien is wie of wat de verschillende geluiden produceren. Zoals te zien is worden de geluiden hoofdzakelijk geproduceerd door mensen, waarvan een aantal specifiek door de *Fianna*. Daarnaast zijn er ook een aantal passages waarin dieren, zoals herten, stieren, bijen en vogels, deze geluiden produceren. De woorden worden het minst vaak gebruikt om geluiden aan te tonen die gemaakt worden door bovennatuurlijke wezens zoals Goden, zeemeerminnen of engelen.

In de tabel is ook een onderscheid gemaakt tussen de verschillende woorden, omdat is gebleken dat er wezenlijke verschillen bestaan tussen deze, met name bij het woord *fodord*. Dit woord is eigenlijk het enige woord dat niets te maken heeft met zang of natuurlijke geluiden, aangezien dit woord wordt gebruikt om aan te geven wanneer iemand achter iemands rug om praat. Dat kan op een negatieve manier om hem te belasteren of op een positieve om iemand op te hemelen.

Er is in dit hoofdstuk ook gekeken naar de context waarin deze geluiden gemaakt worden. Bij de meeste passages is een connectie of overeenkomst te vinden met de maker van het geluid

of de situatie waar deze zich in bevindt. Echter, er zijn ook een aantal passages waarin dit niet het geval is, zoals te zien is in tabel 2, die te vinden is in de bijlage.

Dat brengt ons terug bij de hoofdvraag: wordt *dord* gebruikt in een context waarin het leven van de *fianna* wordt gecontrasteerd met de kerk? In dit onderzoek hebben we kunnen zien dat *dord* en de aanverwante woorden in de meeste gevallen gebruikt worden om een geluid aan te geven dat gemaakt wordt door een wezen dat sterke overeenkomsten heeft met de *Fíanna*. Vaak zijn het bloeddorstige krijgers, ongoddelijke wezens of onbeschaafde dieren. Daarnaast worden de geluiden in de meeste gevallen gemaakt op een locatie die het tegenovergestelde representeert van de kerk en de beschaafde maatschappij. Vaak bevinden deze wezens zich in de wilde natuur, zoals de *Fíanna* dat ook deden. *Dord* en de aanverwante woorden worden niet per sé gebruikt in context waar alleen de *Fíanna* worden gecontrasteerd met de kerk, maar vaak wel in een context waarin hetgeen waarvoor zij staan, krijgerschap, wilde natuur, etc., met de kerk wordt gecontrasteerd.

Bibliografie

Atkinson, Robert, *The passions and the homilies from Leabhar Breac: text, translation and glossary*, Todd Lecture Series 2 (Dublin 1887).

Atkinson, Robert, *Trí bior-ghaoithe an bháis* ('The three shafts of death') of Rev. Geoffrey Keating, Irish Manuscript Series 2.1 (Dublin 1890).

Buttimer, Cornelius G., 'Longes mac nUislenn reconsidered', *Éigse* 28 (1994–1995) 1–41.

Byrnes, Michael, 'A new edition of *Esnada Tige Buchet*', in: Wiley, Dan M., *Essays on the early Irish king tales* (Dublin 2008) 91–103.

Dooley, Ann, en Harry Roe, *Tales of the elders of Ireland*, Oxford's World Classics (Oxford 1999).

Dottin, Georges, 'Le *Teanga bithnua* du manuscrit de Rennes', *Revue Celtique* 24 (1903) 365–403.

Greene, David, *Saltair na Rann*, Online: School of Celtic Studies (Dublin 2007).

Hull, Vernam, *Longes mac n-Uislenn: The exile of the sons of Uisliu*, The Modern Language Association of America 16, (New York 1949).

Joyce, P. W., *Old Celtic romances* (London 1907).

MacNeill, John, 'Poems by Flann Mainistrech on the dynasties of Ailech, Mide and Brega', *Archivium Hibernicum* 2 (1913): 37–99.

McCone, Kim, *Werewolves, Cyclops, Díberga, and Fíanna: Juvenile Delinquency in Early Ireland* (Cambridge 1986).

McCone, Kim, *Pagan past and Christian present in early Irish literature* (Maynooth 1990).

Meyer, Kuno, 'Irish Quatrains (Mitteilungen aus irischen Handschriften)', *Zeitschrift für Celtische Philologie* 1 (1897) 455-457.

Meyer, Kuno, *Four Old-Irish songs of summer and winter* (Londen 1903).

Meyer, Kuno, *Selections from ancient Irish poetry* (Londen 1911).

Meyer, Kuno (ed.), 'Sanas Cormaic. An Old-Irish glossary compiled by Cormac úa Cuilennáin, king-bishop of Cashel in the tenth century', in: Bergin, Osborn, R. I. Best, Kuno Meyer, and J. G. O'Keeffe (eds.), *Anecdota from Irish manuscripts*, vol. 4 (Halle en Dublin, 1912) 1-128, i-xix.

Miller, Arthur W. K., 'O'Clery's Irish glossary', *Revue Celtique* 4 (1879-1880) 349-428, 479-480.

Murphy, Gerard, *Duanaire Finn: The book of the lays of Fionn*, 3 vols, Irish Texts Society 28 (Londen 1933).

O'Donovan, John, *Annals of Ireland: three fragments* (Dublin 1860).

O'Grady, Standish Hayes, *Toruiigheacht Dhiarmuda agus Ghrainne; or, the pursuit after Diarmuid O'Duibhne, and Grainne, the daughter of Cormac Mac Airt, King of Ireland in the third century*, Transactions of the Ossianic Society 3 (Dublin 1857). 212-229.

O'Grady, Standish Hayes, *Silva Gadelica*, 2 vols (London 1892).

O'Keeffe, J. G., *Buile Suibhne: The Frenzy of Suibhne. Being the adventures of Suibhne Geilt: a Middle Irish romance*, Irish Texts Society 12 (London 1913).

O'Rahilly, Cecile, *Táin Bó Cúalnge: from the Book of Leinster*, Irish Texts Society 49 (Dublin 1967).

Pearse, Padraic, *Bruidhean Chaorthainn: sgéal fiannaidh-eachta* (Dublin 1908).

Plummer, Charles (red.), *Bethada náem nÉrenn: Lives of the Irish saints*, 2 vols (Oxford 1922).

Quin, E.G., *Dictionary of the Irish language: Based mainly on old and middle Irish materials* (Dublin 1983).

Ralls-MacLeod, Karen, *Music and the Celtic otherworld: from Ireland to Iona* (Edinburgh 2000).

Stokes, Whitley, 'The Irish ordeals, Cormac's adventure in the Land of Promise, and the decision as to Cormac's sword', in: Windisch, Ernst, and Whitley Stokes (eds.), *Irische Texte mit Wörterbuch*, 4 vols, vol. 3:1 (Leipzig, 1891) 183–221.

Stokes, Whitley, 'The prose tales in the Rennes dindshenchas', *Revue Celtique* 16 (1895): 31–83, 135–167, 269–312, 468.

Stokes, Whitley, 'Da Choca's hostel', *Revue Celtique* 21 (1900) 149–165, 312–327, 388–402.

Stokes, Whitley, 'The battle of Allen', *Revue Celtique* 24 (1903) 41–70, 446.

Stokes, Whitley, 'The evernew tongue', *Ériu* 2 (1905) 96–162.

Thurneysen, Rudolf, 'Colmán mac Lénini und Senchán Torpéist', *Zeitschrift für celtische Philologie* 19 (1933): 193–209.

Welch, Robert, *Oxford Concise Companion to Irish Literature* (Oxford 2000).

Wooding, j., 'Reapproaching the Pagan Celtic Past: Anti-Nativism, Asterisk Reality and the Late-Antiquity Paradigm', *Studia Celtica Fennica* 6, 61-74.

Bijlagen

Dit eindwerkstuk bevat twee bijlagen. Tabel 1 (wie maakt het geluid), en tabel 2 (overeenkomsten met de Fíanna).

Tabel 1: wie maakt het geluid	Dieren	Mensen	Bovennatuurlijk wezen	Fíanna	onbekend
Colmán mac Lénéni					<i>dord</i>
<i>Sanas Cormaic</i>	<i>andord</i>				
Ierse annalen				<i>dord Fíansa</i>	
Summer has come	<i>dord</i>				
<i>Esnada tige Buchet</i>		<i>dord</i>			
<i>Saltair na Rann 1</i>		<i>fodord</i>			
<i>Saltair na Rann 2</i>		<i>fodord</i>			
<i>In tenga bithnua 1</i>		<i>(com)dord</i>			
<i>In tenga bithnua 2</i>			<i>andord</i>		
<i>Táin Bó Cúailnge 1</i>	<i>(cran-)dord</i>				
<i>Táin Bó Cúailnge 2</i>			<i>(fer-)dord</i>		
gedichten van Flann Mainistrech		<i>dord(mass)</i>			
<i>The Rennes Dindshenchas</i>			<i>dord</i>		
<i>Togail Bruidne Da Choca 1</i>		<i>andord</i>			
<i>Togail Bruidne Da Choca 2</i>		<i>andord</i>			
<i>Longes mac n-Uislenn 1</i>		<i>andord</i>			
<i>Longes mac n-Uislenn 2</i>		<i>andord</i>			
<i>Longes mac n-Uislenn 3</i>		<i>andord</i>			
<i>Longes mac n-Uislenn 4</i>		<i>andord</i>			
<i>Accalam na Senórach 1</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Accalam na Senórach 2</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Accalam na Senórach 3</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Scél na Fír Flatha, Echtra Cormaic i Tír Tairngiri, ocus Ceart Claidib Cormaic</i>		<i>dord</i>			
<i>Brussels MS 5057-59</i>		<i>dord</i>			
<i>Cath Almaine 1</i>		<i>dord Fíansa</i>			
<i>Cath Almaine 2</i>		<i>dord Fíansa</i>			
evangelie van Paulus en Petrus		<i>fodord</i>			
<i>Bruidhean Chaorthainn 1</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Bruidhean Chaorthainn 2</i>				<i>dord Fíansa</i>	

<i>Duanaire Finn 1</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Duanaire Finn 2</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Faghail craoibhe Chormaic mhic Airt</i>				<i>dord Fíansa</i>	
<i>Tóraigeacht an Ghiolla Dheacair</i>	<i>dord</i>				
<i>Trí bior-ghaoithe an bháis</i>		<i>fodord</i>			
<i>Betha Beraig</i>		<i>fodord</i>			
<i>Buile Shuibhne 1</i>	<i>dord</i>				
<i>Buile Shuibhne 2</i>	<i>dord</i>				
<i>Buile Shuibhne 3</i>		<i>fodord</i>			

Tabel 2: connecties met Fíanna	Direct met Fíanna	krijgers	Jonge mensen	Wildernis	Geen
Colmán mac Lénéni					x
<i>Sanas Cormaic</i>				x	
Ierse annalen	x				
Summer has come				x	
<i>Esnada tige Buchet</i>			x		
<i>Saltair na Rann 1</i>					x
<i>Saltair na Rann 2</i>					x
<i>In tenga bithnua 1</i>		x		x	
<i>In tenga bithnua 2</i>					x
<i>Táin Bó Cúailnge 1</i>				x	
<i>Táin Bó Cúailnge 2</i>					x
gedichten van Flann Mainistrech		x			
<i>The Rennes Dindshenchas</i>				x	
<i>Togail Bruidne Da Choca 1</i>		x			
<i>Togail Bruidne Da Choca 2</i>		x			
<i>Longes mac n-Uislenn 1</i>		x	x		
<i>Longes mac n-Uislenn 2</i>		x	x		
<i>Longes mac n-Uislenn 3</i>		x	x		
<i>Longes mac n-Uislenn 4</i>		x	x		
<i>Accalam na Senórach 1</i>					x
<i>Accalam na Senórach 2</i>	x				
<i>Accalam na Senórach 3</i>	x				
<i>Scél na Fír Flatha, Echtra Cormaic i Tír Tairngiri, ocus Ceart Claidib Cormaic</i>		x			
<i>Brussels MS 5057-59</i>		x			
<i>Cath Almaine 1</i>	x	x		x	
<i>Cath Almaine 2</i>	x	x			
evangelie van Paulus en Petrus					x
<i>Bruidhean Chaorthainn 1</i>	x				

<i>Bruidhean Chaorthainn 2</i>	x				
<i>Duanaire Finn 1</i>	x				
<i>Duanaire Finn 2</i>	x				
<i>Faghail craoibhe Chormaic mhic Airt</i>	x				
<i>Tóraigeacht an Ghiolla Dheacair</i>				x	
<i>Trí bior-ghaoithe an bháis</i>					x
<i>Betha Beraig</i>					x
<i>Buile Shuibhne 1</i>				x	
<i>Buile Shuibhne 2</i>				x	
<i>Buile Shuibhne 3</i>					x